

Lapseki Çınaraltı Meydanı: Antik Yunan'dan Modern Türkiye'ye Kadına Kapalı Erkeksi Kamusal Alan

Fatma İlknur Akgül*

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Çanakkale'ye bağlı Lapseki ilçesinin şehir merkezinde yer alan Çınaraltı Meydanı örneği üzerinden, Antik Yunan'dan modern Türkiye'ye kadına kapalı bir mekanın toplumsal bellekteki sosyolojik arka planını ortaya çıkarmaktır. Bunun için on beş kadın ve on beş erkek katılımcı ile yüz yüze derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak nitel bir araştırma yapılmıştır. İlçede yaşayan kadınlar Çınaraltı diye adlandırılan bu kamusal mekandan geçmemekte, geçmek zorunda kalanlar da buradan geçerken rahatsız ve tedirgin olmaktadır. Erkekler de kadınların bu meydandan geçmesinden rahatsız olmakta ve rahatsızlıklarını tavır ve davranışlarıyla hissettirmektedirler. Araştırmada erkek ve kadınların bu kamusal mekanla ilgili zihinsel okuması ayrı ayrı yapılmış ve mekana ilişkin toplumsal hafızanın nesilden nesile aktarıldığı tespit edilmiştir. Mekana yönelik olarak inşa edilmiş toplumsal hafıza, eğitim, iktisadi hayatta yer alma ve yaş gibi değişkenlerden etkilenmeksizin varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Çınaraltı Meydanı örneği, "erkeksi" kamusal alanın kadının ve erkeğin zihinsel kalıplarında kendisini her defasında yeniden üreterek nasıl sürdürdüğünün çarpıcı bir örneğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Özel Alan, Kamusal Alan, Katılım, Çınaraltı Meydanı, Agora.

Lapseki Çınaraltı Square: A Male Public Sphere Closed Off to Women From Ancient Greece to Modern Turkey

Abstract

The primary goal of this research is to uncover the sociological background of a space that has been closed off to women from Ancient Greece to modern Turkey, using the example of Çınaraltı Square, which is located in the heart of the Lapseki district of Çanakkale. In order to achieve this goal, a qualitative study was conducted with fifteen female and fifteen male participants using the face-to-face in-depth interview method in person. Women who live in the district do not pass through this public space known as Çınaraltı, and those who do have to pass through this place feel uncomfortable and uneasy about their situation. Men are not pleased to see women passing through this square, and their attitudes and actions reflect their displeasure with the sight of women passing through. Women's and men's under-consciousness about this public space was examined separately in the study, which discovered that social memory of the space has been passed down from generation to generation. The social memory that is created for a place has survived and has not been affected by variables such as education, participation in economic life, or age. A striking example of how the "masculine" public sphere survives by reproducing its meaning in the mental patterns of both men and women can be found at Çınaraltı Square in Çanakkale.

Keywords: Gender, Private Sphere, Public Sphere, Participation, Çınaraltı Square, Agora.

*Dr. Siyaset Bilimci | fatakgul@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-2280-3897

DOI: 10.36484/liberal.1013965

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 26, Sayı:104, Güz 2021, ss.163-185.

Gönderim Tarihi: 23 Ekim 2021 | Kabul Tarihi: 20 Kasım 2021

Giriş

Antik Yunan dönemi şehirlerinde, şehir ile ilgili tüm politik, ticari, dini ve sanatsal faaliyetlerin her türlüşünün gerçekleştirildiği açık alanlara “Agora” denilmektedir. Agoralar, kamu binalarının etrafında dizilmiş olduğu, şehrin merkezi konumunda bulunan açık alanlardır. Yunan şehir devletlerinde kamusal alan olarak Agora’dan ilk olarak bahseden Odysseia adlı eserinde Homeros olmuştur. Homeros için Agora yalnızca insanların toplanabildiği bir meydan değildir, aynı zamanda uygar olmanın ve bir birey olarak o şehre ait olmanın da ölçütü sayılmaktadır (Homeros, 2014: 112). Günümüzde de kent meydanları, yöre halkının aynası olarak, yöre kültürünü yansıtan, yöre halkının sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili fikir veren kamusal mekanlardır (Oktay, 2007).

Araştırmanın yapıldığı Çanakkale Lapseki İlçesi’nin, Antik Çağdaki adıyla Lampsakos’un, M.Ö. 7. yüzyıl başlarında Miletos’lular tarafından kurulmuş olduğu düşünülmektedir (Strabon, 2012). Tarihte ilçenin adı ilk kez Pityussa olarak geçse de zamanla Lampsakos adını almıştır ve günümüzde de Lapseki olarak bilinmektedir (Takaoğlu, 2007; Tuna, ty.: 23). Antik Çağın refah içindeki şehirlerinden biri olan Lampsakos, zengin maden ocaklarına sahip olma özelliğinden ziyade, orada yaşamış olan ünlü filozofları ile de bilinmektedir. Anak-sagoras, Anaksimenes, Epiküros, Straton, Polyaenus, Kolates, Yaşlı Metrodorus, Genç Metrodorus ve Ksenophon bunlardan bazılarıdır (Tuna, ty.: 66-76). Ayrıca Lampsakos, Troa bölgesinde kendi adına altın ve gümüş sikke basan önemli bir şehirdir (Göktürk, 2002; Tuna, ty.: 95-104). Bugün antik yerleşim yerinin sınırlarının günümüzdeki Lapseki ilçe merkezinin yerleşiminin tam altında bulunduğu bilinmektedir (Aksoy, 2020: 1881; Buruldağ, 2017: 76). Dolayısıyla ilçe Antik Çağ’dan itibaren aynı yerde varlığını sürdürmüştür. Arkeolojik kalıntıların ruhunun miras alınarak yeni nesillere aktardığının anlatıldığı şu sözler, “Arkeolojik miras, yerin ruhunun önemli bir bileşeni olarak, bulunduğu kentin birikimlerini aktarıp kentliye geçmişini, köklerini anlama ve tarihiyle yaşama ayrıcalığını sunar, saygınlık ve tanınırlık kazandırır” Çınaraltı Meydanı’na atıf yapmaktadır (Aksoy, 2020: 1884). Lapseki ilçesi birbirinden farklı çeşitli kültürlere ve toplumlara yüzyıllardır ev sahipliği yapmış olmanın sağladığı tarihsel ve kültürel mirasının zenginliğini meydanları, çeşmeleri, bağ ve bahçeleriyle, Çınaraltı Meydanı da yaşayan hafızasıyla günümüze taşımıştır.

İlçenin tam merkezinde yer alan tarihi yüzyıllarla ölçülen Çınar ağacı, bulunduğu meydana adını vermektedir. Çınaraltı Meydanı olarak bilinen ve ünlenen bu tarihsel meydan, birçok yolun kesiştiği, kasap, fırın, kahvehane gibi çeşitli esnafların işyerlerinin ve cami gibi ibadethanenin de etrafında

sıralandığı, siyasi partilerin ilçe merkezlerinin de yakın çevrede olduğu, gece ve gündüz sürekli olarak canlı ve hareketli olmasıyla ilçenin merkezi olma özelliğini yüzyıllardır taşımaktadır. Çeşitli ticari faaliyetlerin ve ilçenin temel ekonomik faaliyetlerinden biri olan meyvecilik piyasasının günlük gelişmelerinin de yürütüldüğü, görüşüldüğü, piyasanın takip edildiği bu meydan antik dönemdeki bir Agora özelliğini taşımaktadır. İlçenin bilinen tarihinden beri ister Agora ister Çınaraltı Meydanı diye adlandırılınsın, meydan bu özelliğini sürdürmüştür. İlçenin zaman içerisinde gelişmesiyle kamusal mekânlar ilçenin etrafına yayılmaya başlamış olsa da meydan önemini ve özelliğini bugün hâlâ korumaktadır.

Ataerkil toplum yapısı kadınları hane dışı üretim faaliyetlerinden kopartarak, hane ve onun çevresindeki yaşam alanlarının işleri ile sınırlandırmaktadır. Kadının ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü alanlardan kopuşu ile hane içindeki alana ait kılınışı beraberinde farklı durumların oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Toplumsal yaşamın ekonomik, sosyal, siyasal ve mekânsal yapı taşlarının kurulması ve yürütülmesi süreçleri kadına göre oluşturulmamıştır. Bu oluşum kadının özel alan dışında kamusal alanla kurduğu ilişkilerde her zaman sorunlara yol açmaktadır. Kadının kamusal alandaki varlığı ataerkil toplumsal değerlerde bu sebeple uygun görülmemektedir. Modernite ile kadınlar için özel alan ve kamusal alan arasındaki ayırım daha önemli hale gelmiştir. Toplumsal cinsiyetin ve mekânların, kadınların gündelik hayatında nasıl rol oynadığı Çınaraltı Meydanı örneğinde görülmektedir. İlçenin gerek tarihsel, gerekse de günümüzün sosyal ve ekonomik yaşamında önemli bir yere sahip olan Çınaraltı Meydanı'nın kamusal bir alan olarak ilçe halkının gözünde kadınlar açısından uygun görülmemesi, kadınların bu meydana kendine yer bulamaması ya da rahat hissetmemesi araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Özel alan ve kamusal alan ayırımının ilk ortaya çıktığı Antik Yunan döneminden günümüze ilçede yaşayan toplumlar, inançlar ve kültürler değişmiş olsa da Çınaraltı Meydanı mekânının kültürel kodları değişmemiş, toplumsal cinsiyeti nedeniyle kadın bu alanın dışında tutulmuştur. Bu meydan kamusal bir alan olarak adı konulmamış bir biçimde kadına kapalı bir mekandır.

Çalışmada öncelikle klasik ve güncel tartışmalar üzerinden özel alan-kamusal alan kavramlarını inceleyeceğiz. İkinci olarak, kadınların kamusal alana giriş mücadelesi ile Türkiye'de kamusal alanda kadını ve kamusal bir alan olarak Lapseki Çınaraltı Meydanı örneği üzerinden kadınları, katılımcıların görüşlerini dikkate alarak özel alan ve kamusal alan bağlamında inceleyeceğiz. Üçüncü olarak, kamusal mekânların değişmeyen cinsiyeti ve ataerkinin

toplumsal cinsiyet üzerinden kendini nasıl yenilediğini, araştırmanın bulguları üzerinden tartışacağız.

Klasik Özel ve Kamusal Alan Tartışmaları

Özel alan ve kamusal alan kavramlarını her düşünürün kendi yaşadığı dönemin tarihsel ve siyasal koşulları içerisinde ele alarak değerlendirmek, kavramların günümüze kadar nasıl bir anlam genişlemesi gösterdiğini görmek açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu kavramların pek çok anlam ve değerlendirmeye açık olması çalışma kapsamında sınırlarının önceden belirlenmesi gereğini doğurmuştur. Özel alan aile ve onun yakın çevresinden oluşurken, kamusal alan da siyasal ve toplumsal alan olarak literatürde kavramsallaştırılmaktadır. Konu tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, toplumsal cinsiyetleri nedeniyle kadınlar açısından negatif yönleri bulunan bir ikilem olarak, Antik Yunan'da başlayarak günümüze kadar uzandığı görülmektedir.

Günümüzün modern siyaset anlayışının arka planında Antik Yunan'daki düşüncelerin olduğu kabul edilmektedir. Özel alan ve kamusal alan arasında yapılan ayırım da kendini ilk defa ve en açık bir biçimde Antik Yunan'da göstermiştir. Kamu alanı siyasal alanla, özel alan ise hane alanı ile sınırlı kalacak biçimde bir temsil yapılmıştır (Ebestein, 1996: 16). Kişilerin yaşam alanlarının adlandırıldığı, bu alanlardaki faaliyetlerin özel alan ve kamusal alan kavramları ile ilk defa tanımlandığı Antik Yunan'da "koine" (polis), "idea" (oikos) olarak literatüre girmiştir. Antik Yunan'daki yaşamın kurucu öğeleri olan "oikos" özel olan alanı nitelerken, "polis" özgür vatandaşlara ait olan alanı nitelemektedir (Habermas, 2010: 60). Kadınların özel alana, haneye ve erkeklerin de kamusal alana, siyasal olana ait olarak kabul edilmesi bu dönemde görülmektedir.

17. yüzyılda polis ve oikos ayırımı daha farklı bir düzleme taşınmıştır. Kamusal alan hukuki düzenlemeler için uygun bir alan olarak, özel alan da hukuki düzenlemelerin dışında tutulan bir alan olarak sürdürülmüştür (Günindi, 2015: 85). Bu dönemde de özel alan ve kamusal alan toplumsal cinsiyete göre belirlenerek kadın ve erkeğe farklı tanımlanmıştır. İnsanın doğası gereği bencil bir varlık olduğunu düşünen ve bir toplum sözleşmesiyle doğa durumundan uygar topluma dönüşeceği fikrini ortaya atan Thomas Hobbes da, toplumsal cinsiyet ayırımı üzerinden özel ve kamusal alan ayırımında bulunmuştur. Yalnızca doğa durumunda eşit olan kadın ve erkek, yapacakları toplumsal sözleşme ile bu durumlarından uzaklaşacaktır. *"Erkekler kamusal alanda birbirleriyle toplumsal sözleşme yaparak sivil topluma geçerken, kadınlar özel alanda evlilik yoluyla kocalarıyla sözleşme yaparak onların uyruğuna*

girmişlerdir" (Hobbes, 1841: 109). Böylece, "Erkeklik kamusallaşırken, kadınlık da özel alan olan ev içine erkeğin egemenliğine hapsedilerek özelleştirilmiştir" (Akgül, 2021: 20).

Klasik liberal düşüncesinin öncüsü olan John Locke da, kadının alanının aile içi ile sınırlandırılmasını, özel alana tabi kılınmak suretiyle toplumsal sözleşmenin bir tarafı olmaması gerektiği düşünmektedir. Ona göre özel alan ve kamusal alan birbirinden ayrılmadıkça politik alan da olmayacaktır. Locke, karı koca arasındaki ayrım ile anne baba arasındaki ayrımı da politik özellikte kabul etmediği için özel alanda değerlendirir (Karadağ, 2006: 17). Kadınları kamusal alanın ve sivil toplumun dışında tutan bu düşünceye kadın hakları savunucusu Mary Astell, "eğer mutlak hükümlerlik devlet için gerekli değilse, nasıl oluyor da aile içinde gerekli sayılıyor?... Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da kadınlar köle doğuyor?" diye sorarak itiraz etmektedir (Berktaş, 2004: 5).

Kamusal Alanla İlgili Güncel Tartışmalar

Jürgen Habermas, özel alan ve kamusal alan ayrımının çok öncelerden, Antik Yunan şehirlerinden beri söz edildiğine dikkatleri çekmektedir. Aristo "zoon politikon" tanımlaması ile insanın politik bir hayvan olduğunu ifade ederek, onun doğası gereği kamusal bir varlık olduğuna vurgu yapmaktadır (Torun, 2020: 221). Habermas'ın felsefi fikirlerinin başlangıç noktası "insanın doğası gereği toplumsal bir varlık olduğu" yönündeki sözleriyle Aristo ile aynı doğrultudadır. Özel alan ve kamusal alan kavramlarının Antik Yunan'dan günümüze kadar geldiği kabul edilse de sosyal bilimler literatürüne sistematik biçimde sokan ve popüler hale getiren Habermas'tır. En önemli eseri olarak kabul edilen *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (1962) ile kamusal alanın tarihsel ve düşünsel temellerini ortaya koymaktadır. 17-18. yüzyıldaki İngiltere ve Fransa'nın yapısından yola çıkarak yeni oluşan burjuva liberal kamusal alanı değerlendirmeye çalışmıştır. Ortaçağda ortadan kalktığını düşündüğü özel alan ile kamusal alan arasındaki ayrımın, modern devlet ve burjuva toplumunun oluşmasıyla tekrar ortaya çıktığını savunmaktadır. Habermas'a göre, kamu ve kamusal alan kavramlarına tarihsel ve sosyolojik analizler ile değişik tanımlar atfedilebilmektedir. Bu terimin Almanca'daki "kamusal" sıfatından, 18. yüzyılda "publicitê" ve "publicity" ile benzerlik kurularak türetilmiş bir kavram olduğunu belirtmektedir. Ona göre burjuva kamusal alanı, mal mübadelesi ve toplumsal emeğin ortak bir alanda ortaya çıkarak kurumsallaşmasıyla oluşmaktadır (Habermas, 2010: 59).

Kamusal alana atfettiği önem ile kamusal alanın zamanla geçirdiği döngünün bugününün modern toplumlarını oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Habermas'ın kamusal alan kavramına yönelik yaptığı bu analiz "aydınlanmanın sosyal tarihi" olarak düşünülmektedir (Aksoy, 2017: 47). Habermas düşüncesinde kamusal alan, demokratik bir toplumsal alan inşası için olmazsa olmazdır ve bireyler için bir özgürlük alanı meydana getirmede hayati bir öneme sahiptir (Torun, 2020: 222). Habermas (2009: 60), tamamen eve bağlı olarak düşündüğü özel alanı şöyle tanımlar: "*Dolaşım halindeki bir servete veya emek gücüne sahip olmak, ev ekonomisi ve aile üzerindeki egemenlik özel alana karşılık gelmektedir*". Bunun tam karşıtı olan kamusal alanı da şu şekilde özetler: "*Özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekânların tanımladığı hayat alanı*" (Habermas, 60). Kamusal alanın düşüncesine göre, toplumun tümünü ekonomik ve toplumsal alanda eşit bir ortamda buluşturması şartıyla gerçekleşir. Bu şartların sağlanmasını kamusal alanın güvencesi olarak düşünür. Eğitim imkânlarına ulaşamayan, ekonomik gücü olmayan ve mülk sahibi olmayan kadınlar bu nedenle kamusal alanın dışında kalmaktadır (Günindi, 2015: 87).

Hannah Arendt, özel alan ve kamusal alan tartışmasını Antik Yunan polis'ine dayandırdığı *İnsanlık Durumu* (1994) isimli eseriyle anlatmaktadır. Arendt çalışmasında, Antik Yunan'da hakim olan politika ve felsefeyi temel alarak düşüncelerini bu doğrultuda geliştirmiştir. Arendt için kamusal alan, insanın özgür olduğu, diğer insanlarla birlikte siyasallaşabildiği bir alandır. Özel alan ise bunun tam tersi olarak yalnızca bazı faaliyetlerin gerçekleştirilebildiği bir alandır. Arendt, özel alanı kamusal alan üzerinden şöyle tanımlamaktadır: "*Özel/kişisel [eleştirici] terimi, kökündeki mahrum kılıcılık anlamını, kamu alanının bu çoğul anlamıyla olan ilişkisinden almaktadır*" (2011: 104). İki alandan biri diğerine göre üstün değildir. Fakat Arendt özel ve kamusal alana ait etkinliklerin farklı olması nedeniyle kamusal alanı tercih etmektedir.

Richard Rorty, özel alan ve kamusal alan ayrımına farklı bir açıdan bakarak, bu iki alanın da ihtiyaçlarının farklı olduğu görüşünü savunmaktadır. Rorty'e göre, özel alan ile kamusal alanın amaçları birbirlerinden farklı olduğu için bu alanlar birbirinden ayrılmalıdır. Zaten aralarında da uzlaşamaz bir bağ bulunmaktadır. Bu iki alanı birbiri ile uyumlu hale getirme çabası hiçbir işe yaramayacağı gibi, birinin ötekini içine alması ile neticelenecektir (Rorty, 1995: 264-5). Rorty'e göre, uzlaşma sağlamak amacıyla bu iki alandan hangisine bir istisna gösterilecek olursa olsun, bu çaba her daim başarısızlıkla sonuçlanacaktır (Rorty, 1995: 16-7).

Richard Sennett, “Kent[kent] mekânı ve kamusal alanı büyük ölçüde özdeş gördüğü yaklaşımı” ile özel ve kamusal alan ayırımına, Habermas ve Arendt’ten farklı bir bakış açısıyla yeni bir boyut kazandırmıştır. Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü* (1996) adlı eseriyle özel alan ve kamusal alan kavramlarının zaman içerisindeki dönüşümüne vurgu yapmaktadır. Modern dönem öncesinde insanlar, sokaklar ve yollarda karşılaşarak kimlikleri üzerinden kamusal ilişkiler kurabiliyorken, modern dönemde sokakların ve yolların tasarımı insanların birbiriyle iletişim kurarak kamusallaşmasına uygun değildir. Bu da kamusal insanın çökmesine sebep olmaktadır (Ongun, 2017: 53-4). Ona göre, 17. yüzyılın sonlarıyla birlikte kavramlar günümüzde kullanılan anlamını bulmuştur. Sennett, herkesin denetimine açık olanı “kamusal” olarak kabul ederken, aile ve arkadaş çevresi ile sınırlanan alanı da “özel” kabul etmektedir (Avcil, 2021: 88). Sennett bu düşüncesini, “*Kamusal alan insan yaratıyordu; özel alan ise insanlık durumuydu*” sözleriyle özetlemektedir (2010: 138). Sennett, özel alanda tanımladığı aileye oldukça önem atfetmiş ve kamusal alan için ne kadar çok gerekli olduğu üzerinde durmuştur. Önemle üzerinde durduğu bu hususu şu sözlerle dile getirmiştir:

Çekirdek aile, toplumun ekonomik ve demografik değişimlerine katılım sağlamak için değil, karşı koyabilmek için kullanılan bir araçtı... ‘uyum sağlama’ ve ‘bütünleşme’ aracı değildi. Çekirdek aile kadın ve çocukların aynı anda hem bastırılarak hem de korunarak toplumun bütününden koparıldıkları mekandı (Sennett, 2010: 234).

Sennet, çekirdek aile üzerinde önemle durmasının gerekçesini ortaya koyduğu yukarıdaki sözleri ile karmaşıklık yaratan durumların azalacağını iddia etmektedir. Bu şekilde birey daha az sorunla uğraşacak, kişisel gelişimini arttıracak ortama sahip olarak kamuya faydalı olacaktır (Sennet, 234). Kadınları aile içerisinde tutmak suretiyle kamusal alanın dışında bırakma çabaları, kadınların kamusal alanda var olma mücadelesi vermelerinin önünde bir engel olamamıştır.

Kadınların Kamusal Alana Giriş Mücadelesi

Antik Yunan döneminden günümüze dünyanın çeşitli coğrafyalarından kadınlar özel alan ve kamusal alan arasındaki ikilemde, insan olarak erkeklerle eşit haklar elde etmek, toplumsal cinsiyette adaleti sağlamak ve kamusal alanda var olmak için bitmeyen bir mücadele vermektedirler. Buna karşılık her toplum da kendi kültür ve değerlerine göre kamusal alanda kadına yer açmıştır.

İngiltere’de 16. yüzyılda başlayan ve 17. yüzyıla kadar uzanan devrimler çağında, kadınlar özel alanlarından çıkarak erkeklerle birlikte en ön safta mücadele vermişlerdir (Hill, 2016). 1688 yılında gerçekleşen Görkemli Devrim sonucunda, İnsan Hakları Bildirgesi (1689) imzalanmış, fakat bildirmede kadın adeta yok sayılmıştır. Kadın bir kazanım elde etmemiştir. Merve Öke’nin aşağıdaki ifadesiyle;

Kadının sosyal hiyerarşideki konumu köleler ile aynı tutulmuştur. Kendisine uygun bulunan işler ise; ev işleri, çocuk doğurmak ve bakımları ile ilgilenmek, tarlada çalışmak, evin idaresini sağlamak, iffetli olmak, devrimsel süreç sonrasında ise geçimlik-mevsimlik işçi, ucuz işçi olarak kamusal alana eklenmiştir (Öke, 2020).

Amerika Birleşik Devletleri tarihinde de kadının özel alan ve kamusal alan arasındaki ikilemi dünyanın geri kalanından farklı değildir. 1777 yılında ülkenin ikinci başkanı John Adams’ın eşi, kadınların hakları konusunda şu sözleri dile getirmiştir: “Kadınlar onlara hiç bir hak tanımamış olan yasalara uymaya zorlanamazlar” (Shingleton, 2000’den aktaran Örnek, 2015: 108). Fakat 1789 Fransız Devrimi ile başlayan süreçten sonra dünyada toplumsal ve siyasal anlamda pek çok değişiklik yaşanmıştır. Başlayan yeni dalga ile günümüzün modern değerleri olarak kabul edilen demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi pek çok kavram doğmuş ve kurumsallaşmıştır. En büyük etki kadın hakları konusunda kendini göstermiştir. Özel alanla yaşamı sınırlandırılmış olan kadın, devrimde erkekle beraber başrol almış, kamusal alanda bir aktör olmuştur. Bu dönemde kadınlar fikirleri ile kitleleri etkilemişler ve karar alma süreçlerinde de etkili olmuşlardır. Kadın devrimden sonra resmi olarak kamusal alanda yer bulamamış ve eril iktidarlar tarafından özel alana geri dönmek zorunda bırakılmış olsa da, o dönemin fikirleri tüm dünyada kadınların hakları için başlatılan mücadeleyi tetiklemiş ve ilham kaynağı olmuştur.

Türkiye’de Kamusal Alan ve Kadın

Fransız Devrimi’nin ardından herhangi bir kazanım elde edemeyen ve hayal kırıklığına uğrayan kadınların, “Biz de İnsan Değil miyiz?” şeklinde seslerini yükselterek sordukları sorudan Osmanlı’da kadınlar da etkilenmiştir (Berktaş, 2013: 265). Kadınların daha önceleri de kamusal alana katılım çabaları olmuştur. Fransız Devrimi’nin yarattığı ortam tüm dünyayı ve iktidarları derinden etkilemiş, kadınların kamusal alanda görünür kılınmaları farklı bir boyuta taşınmıştır. Türkiye’de de geçmişten günümüzde farklı boyutlarıyla devam eden kadınların kamusal alana katılım deneyimlerinin özelliklerinin farklı olması, hareketin ayrı periyotlarda ele alınmasını gerektirmektedir. Serpil Sancar (2011: 68) Türkiye’de kadınların kamusal alanda var olma mücadelelerini yedi farklı döneme ayırarak açıklamaktadır. Bu dönemler aşağıda verilmiştir:

1. Geç modernleşme ve uluslaşma dönemi feminizmi (1860-1930),
2. Modernleşmeci kadın hakları bakışının kentli orta sınıflara taşınması (1930-65),
3. Sınıf siyaseti ve sosyal refah anlayışı dönemi (1968-85),
4. Bağımsız radikal feminizm (1986-1995),
5. Küresel feminizmin ve Pekin Dünya Kadın Kongresi sonrası kadının insan hakları anlayışının etkisi (1995-2000),
6. Devlet içinde kurumsallaşma, kadın örgütleri arasında ittifaklar (2000-2005),
7. Proje feminizmi dönemi (apolitik politikleşme) ve liberal demokrasinin kadın hakları konsolidasyonu (2005---).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Birinci Meşrutiyet'in ilan edildiği döneme kadar geçen sürede kadınlar toplumsal faaliyetleri vasıtasıyla kamusal alanda görünmeye başlamışlardır. Bu dönemde daha çok toplumdaki üst sınıflarda yer alan kadınların sosyal hayata cami, külliye gibi eserler kazandırarak adlarından bahsettirdikleri ve bu yolla kamusal hayata katılım sağladıkları görülmektedir. Ömer Çaha (2001) bu dönemi "*Kadınların toplumsal hayata katılma evresi*" olarak adlandırmaktadır. Batılı toplumlarda gelişen kapitalizm, Osmanlı toplumunda kadının giyim kuşam alışkanlıklarına yansımıştır. Bu durum öncelikli olarak varlıklı gayri-Müslim kadınların toplumda ihtişamlı kıyafetleriyle boy göstermelerine neden olsa da zamanla Osmanlı toplumdaki kadınlar da bundan etkilenmekten geri duramamıştır. Kadının kamusal alanda kıyafeti üzerinden kendini kabul ettirme çabası, kamusal dengeyi tehlikeye sokan bir faktör olarak görülmüş ve padişah fermanlarıyla yasaklanmaya çalışılmıştır (Çaha, 2006: 178). Kadınlar kamusal alanda nasıl davranması gerektiğinden kıyafetlerinde giyebileceği renklere kadar detaylarıyla açıklanmış, etek uzunluklarının boyutunu bile belirleyen fermanlar ile kamusal alana eril baskının altında katılmaya çalışmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayan, Birinci Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'in ilanına kadar devam eden dönemde kadınlar kamusal alanda artık bir aktör olmaya başlamışlardır. Bu dönemde kadının eğitime verilen önem üzerine, kadın önemli bir toplumsal öge durumuna gelmiştir. Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Nezihe Muhittin, Nigar Hanım, Gülizar Hanım, Gülnar Hanım gibi birçok eğitim almış kadın özel alan dışında kamusal alanda artık kadın kimlikleriyle var olmuşlar ve eserleriyle isimlerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Böylece, "*Kadın meselesi bundan sonra yalnızca kadınların özel alan kamusal alan arasındaki yaşamlarıyla alakalı olarak*

tanımlanmamakta, bir 'kültür meselesi', 'medeniyet meselesi' olarak algılanmaya başlamıştır" (Göle, 2016: 46). II. Abdülhamid'den sonra İttihat Terakki yönetimi de kadınların kamusal alana girmesi ve orada yer edinmesi hususunda önemli atılımlarda bulunmuştur. İttihat Terakki yönetiminin öncülüğünde kadınlar, çalışma yaşamının yanı sıra devlet içinde erkek alanı olarak kabul edilen ordu bünyesinde yer almıştır. Bu dönemde eğitim hakkı, miras hakkı gibi pek çok hukuksal alanlarda elde ettikleri kazanımlar, kadınları kamusal alanda daha çok görünür kılmıştır. Şimdi sıra kamunun siyasal alanında var olmaya gelmiştir. Bunun için de girişimde bulunan kadınlar, "Kadınlar Halk Fırkası" ismi altında kurdukları siyasi parti ile siyasal haklar mücadelelerini kamusal alana taşımışlardır (Zihnioğlu, 2003: 117). Fakat Türkiye'nin erkek egemen kamu anlayışı, kadınların bu girişimlerine izin vermemiştir. Bunun üzerine kamusal alanda siyasi hak mücadelesinden vazgeçmeyen kadınlar "Türk Kadınlar Birliği" isimli bir dernek kurarak Nezihe Muhiddin öncülüğünde mücadelelerini sürdürmüşlerdir (Zihnioğlu, 150-196).

Cumhuriyetin ilanından sonra ulus devletleşme sürecinde, kadınlar, belirli sınırlar dâhilinde kamusal alanda görünür olmuşlardır. Deniz Kandiyoti bu dönemde kadınların, "kurtulmuş ancak özgürleşememiş" olduğunu söylemektedir (2013: 75). Dini kurallara göre belirlenen kadının kamusal alanı, bu sefer de devletin kurallarına göre belirlenmiştir. Berktaş yeni düzeni, ataerkin sistemin değişen koşullara göre yeniden üretilmesi olarak açıklamaktadır (2007: 275). Kadınlar kamusal alanda erkeklerle birlikte eğitim alma hakkını elde etmişlerdir. Medeni kanununun kabulü ile seçme ve seçilme hakkının kadınlara tanınması ile kadınlar kamusal alanda var olma mücadelesinde başarı kazanmışlardır. Fakat kadın bu tür haklar kazanmasına rağmen, kendi kimliğinden ödün vermek zorunda kalmıştır. Zira kamusal alanda görünür olmak onları kadınlıktan uzaklaştırarak, erkeksi kılmıştır. Bu dönemde Göle'nin ifadesiyle kadınlara "dişiliklerinden soyutlanmış" erkeksi davranmaları öğretilmiştir. Çaha'ya (2001) göre de kadınlar, "1970'li yıllara kadar "kadınlıklarını" bir kenara bırakarak, kısa saç, dar pantolon, alçak ökçeli iskarpinleri ve makyajsız simalarıyla 'erkeksi' bir görüntü kazanmışlardı". Özetle kadın, yüzyıllardır erkeğe ait kabul edilen kamusal alanda yine erkeksi davranarak var olabilecektir.

1980 sonrası dönem Türkiye'de kadının kamusal alana katılımının en önemli dönemdir. Şirin Tekeli bu dönemde kadınların, "çok daha gür bir sesle toplumdaki konumlarını, ezilmişliklerini, kimliklerini sorgulamaya giriştiklerini..." söylemektedir (2015: 18). Çaha (2001) bu dönemi "Kadının kimliğini arama evresi" olarak tanımlamaktadır. Bu dönemin kadınları ilk defa mevcut sistem üzerinden hesaplar yapmadan, kendi çıkarları üzerinde durarak, bu durum üzerine geliştirdikleri söylem ile ülkedeki siyasal kültürel yapıyı

sarsmışlardır. Kadınlar sağ ve sol düşünceleri ile dini inançlarından bağımsız olarak kadının geleneksel rollerini feminist bir bakış açısıyla sorgulamaya başlamışlardır. Nilüfer Göle 1980 sonrası dönemi şöyle tanımlamaktadır:

Türkiye’de politik kültür değişmiştir. Bu değişim, politik yaşama getirilen kısıtlama ve yasakların etkileriyle açıklanamaz. Dahası 80’lerdeki bu değişimin boyutları, siyasi sistem ve partilerin sınırlarında kalınarak değil, ancak toplum açısından bakıldığında anlaşılacaktır; çünkü politik kültürün yenilenmesinde partilerin olduğu kadar, toplumsal aktör ve hareketlerin de etkisi vardır... Çok kimsenin ileri sürdüğü gibi 80 sonrası, “apolitik” anlayışın geliştiği bir dönemdir... Bunda da, toplumsal hareketler belirleyici rol oynamıştır (1992: 49-54).

Kadın konusu 1980 sonrası dönemde entelektüel çevrelerce, görsel ve basılı medyanın da ilgisini kazanarak, çok popüler bir konuya dönüşmüştür. Kadının kamusal alana katılımında söz konusu olan kadının erkeksileşmesinin aksine, bu dönemde özellikle muhafazakar kadınlar başörtüleri ile kamusal alanda var olmak istemişlerdir. Kadınlar bu dönemde hem hakları için hem de kamusal alana hakim olan tek tip kadın algısını kırmak için mücadele etmişlerdir. Kamusal alana katılımında modern kadın ve muhafazakar kadın sınıflandırmasının, muhafazakar kadınlar aleyhine seyretmesine karşı bir mücadele başlamıştır. Bu dönemde kamusal alanda özellikle üniversitelerde eşit eğitim hakkı, kamu kurumlarında çalışma hakkı gibi kazanımlar kadın için kazanılmış olsa da başörtülü kadın, bu hakkı için uzun süre mücadele vermek zorunda kalmıştır. İslamcı hareket içindeki kadın, ev içi ve dışında kadının rollerini sorgulayarak, kamusal ve özel alanda yeni bir söylem oluşturmuştur (Çayır, 2017: 41). Başörtüsü yasağı karşısında başörtülü kadınlar, “*kendi değerlerinden vazgeçme*” ile “*eve geri dönme*” seçenekleriyle karşı karşıya kalmışlardır (Çaha, 2001). Kamusal alanda var olma çabasına girişen kadınlar, 28 Şubat sürecinde peruk takarak mücadelelerine devam etmişlerdir.

2000’li yıllara gelindiğinde artık yeni bir aşamaya geçilmiş, kamusal alandan dışlanan başörtülü kadınlar arasından ilk defa bir kadın, milletvekili olarak seçilmiştir. Fakat kurulan fiili baskıdan dolayı Meclis’te yemin etmesi engellenmiştir. 2013 yılına gelindiğinde aşamalı olarak belli meslekler haricinde kadınlar başörtüsü düzenlemesiyle kamusal alanda var olmuştur. Kamusal alanda kadının başörtüsü ile var olmasının önündeki yasak 2020 tarihinde tamamen kaldırılmıştır (Sosyal Toplum, 2020). Ataerkil sistemin devlet politikaları üzerinden şekillendiği cinsiyet rejimi, Osmanlı’dan günümüze çeşitli aşamalarla devam etmektedir (Çakır, 2019: 109-164). Fakat

buna rağmen kadının, kamusal alanda var olma mücadelesinde 17. yüzyıldan 21. yüzyıla gelinceye kadar büyük kazanımlar elde ettiğini söyleyebiliriz.

Araştırmanın Yöntemi

Antik Yunan'daki ismi Lampsakos olan ve günümüzde Lapseki olarak bilinen Çanakkale Boğazı kenarında, köklü bir tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olan ilçe araştırmanın sahasını oluşturmaktadır. İlçede tarihi Çınaraltı Meydanı olarak bilinen, ilçenin ekonomik ve sosyal hayatında büyük öneme sahip bu kamusal alanın, geçmişten bugüne ilçede yaşayan kadınlar için kapalı bir alan olması, bu konuya ilgi duyulmasına sebep olmuş ve araştırma sahası olarak seçilmiştir. Araştırma, ilçede doğduğundan beri yaşayan, evlenip geldiğinden beri yaşayan, ilçeden olup başka şehirde yaşamasına rağmen belli dönemlerde ilçede yaşayan ve ilçeye başka şehirden taşınmış toplamda otuz katılımcı ile yüz yüze derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular üzerinden gerçekleştirilen nitel araştırmaya, on beş kadın ve on beş erkek katılımcı dahil edilmiştir. Araştırma örneklemine dahil edilen katılımcılar ilkokul, lise ve üniversite eğitimi almış kişilerden seçilmiştir. Katılımcılar araştırma örneklemine yaş, eğitim, cinsiyet ve ikamet yeri kriterleri göz önünde bulundurularak dahil edilmiştir.

Araştırmada kamusal alan özel alan ikileminde Çınaraltı Meydanı'nın neden kadınlar için uygun görülmediği, kadınların neden o meydandan geçmediği, neden orada çalışmadığı, erkeklerin ve kadınların bu konudaki algısını tespit etmek üzere cevaplar aranmıştır. Araştırmanın detayları hakkında katılımcılara bilgi verilmiş, kendilerinden alınan bilgilerin bilimsel bir çalışma için kullanılacağı anlatılmıştır. Katılımcılar kimlik bilgilerinin gizli kalacağı güvencesi verilerek, onayları alındıktan sonra çalışmaya dahil edilmişlerdir. Kendilerinden alınan bilgilerin etik kural ve değerlere göre işleneceği ve çalışmada kullanılacağı bilgisi katılımcılara verilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler "tematik söylem analizi" yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Kamusal Bir Alan Olarak Lâpseki Çınaraltı Meydanı ve Kadınlar

Lapseki'deki Çınaraltı Meydanı, kamusal alan ve özel alan kavramları hakkındaki düşüncelerini Antik Yunan'a dayandıran Habermas'ın (2010) eserinde bahsettiği Agora'nın modern Türkiye'deki örneklerinden birini oluşturur. Agora'yı en yalın ifadeyle kent meydanı olarak sınırlandırdığımızda da Çınaraltı Meydanı'nın çok uzun yıllardan beri, ilçe meydanı olduğunu söyleyebiliriz. İlçe bu meydan etrafında gelişerek ve önemini koruyarak bugünkü durumuna ulaşmıştır. Antik Çağ'da da günümüzde de kent meydanları

toplumsal hayatın işleyişinde maddi ve manevi önemi olan alanlardır. Çınaraltı Meydanı da yıllardır ev sahipliği yaptığı toplumlarla birlikte adeta yaşayan bir mekân olarak geçmişin izlerini bugüne taşımaktadır. Ortasında bulunan, tarihi yüzyıllarla ölçülen çınar ağacından adını alan Meydan, bölgede Çınaraltı Meydanı olarak bilinmektedir. Aşağıdaki resimlerde meydanın eski ve günümüzdeki resimleri görülmektedir.

Resim: Lapseki ilçesi Çınaraltı Meydanı eski ve yeni resimleri.

Kaynak: Orhan Aktuğ, Lapseki Haber, 2021.

Toplumsal Bellekte Kadına Kapalı Kamusal Alan

Antik Yunan toplumunda başlayan, kadının özel alana ait olduğu düşüncesi kadınların kamusal alanı erkeklerle eşit paylaşımlı olarak kullanamamalarına neden olmuştur. Antik Çağ'daki önemli düşünce insanı Euripides, *Troialı Kadınlar* adlı eserinde Hektor'un eşi Andromakhe için "kadının adının karıştığı tek önemli skandal evde kalmadığı zaman olur", dediği sözleriyle döneminin kadın ve erkek arasındaki mekânsal eşitsizliğini göstermektedir (Ergin, 2015: 98). Kadın özel alanı dışına çıktığı zaman konu toplumsal bir probleme dönüşmektedir.

Araştırmanın en önemli tespiti, Modern Türkiye'nin Lapseki ilçesinde bulunan Çınaraltı Meydanı'nın kamusal bir alan olarak yıllardır kadına kapalı olmasıdır. Bu alan geçmişten günümüze kamusal bir alan olarak resmiyette olmasa da zihinlerde kadına kapalıdır. Tıpkı Antik Yunan'da Agoraların kadına kapalı olması gibidir. Mekânın hafızası bu algıyı miras olarak günümüze taşımıştır. İlçe halkı olan kadınlar da erkekler de bu durumu böyle kabul etmiş ve ona göre yaşamlarını düzenlemişlerdir. Araştırmanın katılımcılarından Meydana sıkça gittiğini ve orada zaman geçirdiğini anlatan bir erkek, Meydandaki erkeklerin ve kendisinin bu konudaki düşüncelerini aktardığı aşağıdaki sözlerle burada ulaşılan tespiti desteklemektedir:

Ben de sıklıkla Çınaraltı Meydanı'na giderim. Hemen hemen her gün orada bulunan kahvelere gidiyorum. Kadınların oradan geçmesi erkekler tarafından hoş karşılanmıyor. Bir kadın oradan geçerse hepimiz bakıyoruz. Farklı düşünüyor oradan geçen kadın hakkında, erkekler konuşuyor hemen. Orası erkek bölgesi gibi bir yer olmuş, öyle kabul ediliyor. Genellikle burada halk tarımıyla uğraştığı için, erkekler orada toplanıyorlar ve piyasa hakkında vs. konuşuyorlar (İ.T., 2021).

Türkan Y. Sancar'ın, kadının kamusal alanda neden özgür olmadığını ifade ettiği aşağıdaki sözler, Çınaraltı Meydanı'nın kadına kapalı kamusal bir alan olarak algılanmasının altında yatan yapıyı göstermesi bakımından değerlidir:

Kadının mücadelesinin 'ait olmakla var olmak' arasında geçen bir mücadele olduğunu görüyoruz. Kadın aileye, topluma, erkeğe, erkek kardeşe mi aittir yoksa bir birey midir? Kadın, uzun süre kolektifin parçası olarak görüldü, her zaman birilerine ait oldu. Hukuk da, bu aidiyetlere göre oluşturuldu ve uygulandı. Kamusal alan özel alan ayırımında, özel alana ilişkin görüldü (Sancar, 2014:121).

Bir başka erkek katılımcı da Çınaraltı Meydanı'na kadınların gitmediğini ve oradan geçmediğini söylemektedir. Katılımcının annesi de, on yıldır evli olduğu eşi de şimdiye kadar bu Meydandan hiç geçmemişlerdir. Katılımcı, Meydandan bir kadın geçtiğinde orada bulunan erkekler tarafından nasıl bir tutum sergilediklerini şöyle anlatmaktadır:

Kadınlar gitmez oraya, çarşıya, pazara giderler mesela, ama Çınaraltı'ndan geçmezler. Bak şimdi bana, oradan bir kadın geçtiğinde bütün kafalar aynen bu şekilde döner, kadın gidene kadar arkasından ona bakarlar. Ama asla laf atma falan olmaz. Dedikodu yapılır tabi (A.S., 2021).

Araştırmanın bir kadın katılımcısı da otuz yıl önce evlenerek köyden ilçeye gelin olarak gelmiştir. Bir erkek evladı, gelini ve torunu olan bu kadın Çınaraltı Meydanı'ndan otuz yıllık evliliği süresince hiç yürüyerek tek başına

geçmemiştir. Katılımcı otuz yıl sonra ilk defa geçtiğimiz günlerde eşiyile birlikte Meydandan gece geçtiğini aşağıdaki şu sözlerle anlatmaktadır:

Otuz yıllık evliyim daha Çınaraltı'ndan tek başıma yürüyerek hiç geçmedim. İlk defa geçenlerde eşimle beraber geçtim, o zaman da her yer kapalıydı zaten. Ne bileyim oradan kadınlar geçmiyor. Mesela pazara falan gidiyorum bir alt sokakta, orada da kahveler var ama Çınaraltı'ndan geçilmiyor. Hiç kimse de demedi özellikle bana oradan geçme diye. Orası erkek alanı gibi bir yer, kadınlar olarak geçemiyoruz, öyle kabul edilmiş (G.A., 2021).

Çınaraltı Meydanı'nın kamusal bir alan olmasına rağmen erkek alanı olarak kabul edilmesini sağlayan toplumsal algının oluşmasında kişilerin eğitim düzeylerinin de belirleyici bir faktör olmadığı görülmektedir. İlkokul mezunu bir katılımcı da üniversite mezunu bir katılımcı da bu sosyal düzene uymaktadır. Gerek araştırmaya katılan kadın ve erkek katılımcılar, gerekse araştırma örneklemine dahil edilmeyen bu konu hakkında görüştüğüm başka kişiler ağızbirliği etmişcesine bu durumu normal kabul etmekte ve toplumsal belleklerinde yer eden bu sosyal düzene uymaktadırlar.

Kamusal Alanda Kadını Ötekileştiren Söylemler

İlçenin ekonomik, sosyal, tarihi ve politik hayatında önemli bir alan olan Çınaraltı Meydanı etrafında bulunan işyerleri ve kahvehaneler gece ve gündüz her zaman canlı ve erkeklerle doludur. Erkekler buralarda bir araya gelerek günlük iş piyasalarını takip etmekte ve her gün olup bitenleri kendi aralarında konuşmaktadır. Meydan aynı zamanda ilçenin “dedikodu” merkezidir. Kim kiminle nereye gittiği, kimin araba aldığı, kimin yeni ev aldığı, kimin kızı kimin oğluyla evlenmiş gibi konularda, burada erkekler arasında dedikodu yapılmaktadır. Hüseyin T. Candur, Antik Çağda Agora isimli çalışmasında, “...kişiler için agora gereksiz kalabalık, başıbozuk, aylak aylak dolaşan ve dedikodu yapan insanların yuvasıdır” (2019: 24), ifadeleriyle Agoraların bu yönüne vurgu yaparak adeta Çınaraltı Meydanı'nın bir özelliğini tarif etmektedir. Andre Bonnard, Antik Yunan Uygarlığı isimli eserinde Sokrates'i anlatırken, Agoradaki normal bir günlük hayatın tanımını şöyle yapmaktadır: “Sıradan bir günde pazar Meydanı insanlarla doludur. Domuz sucuklarını satan kasap, ürünlerini över... Berber dükkânının önünde, sarrafların masalarının etrafında tüm Atina çene çalmaktadır ve Sokrates oradan geçer. Herkes tanır onu” (2014: 276).

Kadınlar, erkeklerin kendileri hakkında dedikodu yapabilecekleri endişesinden dolayı Çınaraltı Meydanı'ndan geçmek istememektedir. İlçe büyük bir nüfusa sahip olmadığı için insanlar genellikle birbirini tanımakta ya da

hatırlamaktadır. İlçede yaşayan erkeklerin büyük bir çoğunluğu çeşitli sebeplerle farklı zamanlarda bu Meydana gitmiş ve zaman geçirmiştir. Kamusal alanda özgürce istediği mekânda bulunabilen erkek, özel alanı eve gittiğinde de evdeki kadınlara dışarıda olup bitenleri anlatmakta, bazen de eril üstünlüğünü kullanarak telkinlerde bulunmaktadır. Araştırmanın genç ve çalışan bir kadın katılımcısı Çınaraltı Meydanı'ndan neden geçmekte zorlandığını ve geçmek istemediğini aşağıdaki sözleriyle dile getirmektedir:

Bazen eve gitmek için oradan geçmek zorunda kalıyorum. Gerçekten insan kendini çok kötü hissediyor oradan geçerken. Sağa sola bakmadan, hemen hızlı hızlı yürüyerek Meydandan geçmeye çalışıyorum. Lâpseki'nin yerlisi olan kadınlar pek Çınaraltı'ndan geçmek istemezler. Ailemizde evde söylüyor zaten, oradan geçmeyin diye. Çok fazla kahve var ve erkeklerin bakışları çok fazla rahatsız ediyor oradan geçerken. Çok kötü bakıyorlar ve dedikodu yapıyorlar sonra arkanızdan (B.D., 2021).

Evine Meydandan geçildiğinde daha kısa ve kolay bir şekilde gidiliyor olmasına rağmen kadın katılımcı sabah işe giderken ya da akşam işten dönüşte eve gitmek için o meydandan geçmeyerek, üst taraftaki yoldan dolaşarak gitmektedir. Üniversite mezunu bir kadın olarak iktisadi hayatın içinde, kamusal alanda var olabilen katılımcı, mekânın eril tahakkümü karşısında geri durmakta ve bu alanın kadına çizdiği sınırları zorlamamaktadır. Bu da aynı zamanda kadının toplumsal cinsiyeti dolayısıyla sosyal yaşamda karşılaştığı zorluklara hem mekânsal bir örnek hem de bu durumu içselleştirmiş olmasına bir örnektir. Araştırmanın bir başka kadın katılımcısı da Çınaraltı Meydanı'ndan geçerken duyduğu içsel huzursuzluğu şöyle ifade etmektedir: “*Genellikle oradan pek geçmem, geçmek de istemiyorum. Aşağı taraftan dolaşır giderim bir işim varsa. Ama illa oradan geçmem gerekirse de hiç sağa sola bakmadan hızlı bir şekilde dümdüz yürür giderim*” (Ç.T., 2021). Katılımcıların ve Bonnard (2014)'ın sözlerindeki gibi Çınaraltı Meydanı'nda herkes birbirini tanır ve oradan geçenlerin kim olduğunu bilir. Bu da kadın üzerinde baskı yaratan bir durum oluşturmaktadır. Kadın sanki suç işlemiş hissine kapılarak bu Meydanda görünmek istememektedir. Ataerkil kültür, kadın üzerindeki tahakkümünü mekânlar üzerinden kadına içselleştirtmekte ve kendini böylece yeniden üretmektedir.

Erkekleştirilmiş Bir Mekan Olarak Çınaraltı

Çınaraltı Meydanı, cinsiyetlendirilmiş bir kamusal mekanı oluşturmaktadır. Sosyolog Henri Lefebvre'nin ortaya koyduğu “(Sosyal) mekân (sosyal) bir üretilidir” (1991: 26), düşüncesi toplumsal cinsiyet kavramının mekân üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Araştırmanın erkek

katılımcılarından biri Çınaraltı Meydanı'nın cinsiyetlendirilmiş bir kamusal alan olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

Bizim Çınaraltı erkek alanı gibi bir yer, aynı sanayi gibi. Lâpseki'nin yerlisi kadınlar oradan geçmezler. Bir gün anahtar yaptırmaya oraya gittim. Kırmızı elbise giymiş bir kadın oradan normal bir şekilde geçiyordu, ama kadın yabancı buralı değil. Meydanda ve kahvelerde ne kadar erkek varsa hepsi hiç insan görmemiş gibi kafasını çevirip kadına baktılar, tepeden tırnağa incelediler. Ben kendimden utandım, neden bakıyorsunuz ayıp değil mi dedim, “o da buradan geçmesin dediler”. Ben bir yerden geçerken böyle herkes dönüp bana baksa rahatsız olurum, üstümde başımda tuhaf bir şey mi var diye bakarım, tedirgin olurum. Bildiğim kadarıyla Meydanda kadın esnaf da yok, kadın çalışan da yok (O.A., 2021).

Çınaraltı Meydanı'nın cinsiyetlendirilmiş bir kamusal alan olarak kabul edildiğini hem katılımcıların ifadelerinden hem de bu Meydanda çalışan kadın olmamasından çıkarım yapabiliriz. Bu Meydanda çalışan kadın esnaf yoktur. Erkek esnafların yanında istihdam edilen herhangi bir kadın çalışan olduğu da bilinmemektedir. Erkek bir ticari taksi sürücüsünün kadın müşterilerle meydandan geçmek istemediğini anlatan kadın katılımcının aşağıdaki sözleri mekânın eril cinsiyetini gözler önüne sermektedir:

Birkaç ay önce kızımınla birlikte bir yere gitmek üzere duraktan ticari taksi çağırdık. Lâpseki'nin de yerlisi olan ticari bir taksi sürücüsü geldi. Yola çıktık, fakat çarşı içi trafik çok yoğun ve araç oradan geçemiyordu. Meşhur Çınaraltı Meydanı da caddeye paralel devam ediyor ve birkaç dakika da gideceğimiz yola çıkıyordu. Trafığın kapalı olduğunu görünce taksi sürücüsüne “Çınaraltı'ndan gidiver bekleme boşuna” dedim. Taksicinin bana verdiği cevap şöyleydi: “Yenge arabada siz varsınız, şimdi oradan geçmek olmaz.” Neredeyse on dakika kadar bekledi yine de arabada kadın var diye Çınaraltı Meydanı'ndan geçmedi (S.A., 2021).

Nancy Duncan, *Destabilising Geographies of Gender and Sexuality* (1996) eserinde özel alan ve kamusal alan ayrımının kullanarak mekan üzerinden cinsiyet ve cinsiyetler arası farklılıkların nasıl yönetildiğini anlatmaktadır. Duncan'ın aşağıdaki sözleri kadının toplumsal cinsiyeti dolayısıyla ataerkil iktidar ilişkileri tarafından kamusal alanın dışında tutulmak istendiğinin bir örneğini oluşturmaktadır:

Kamu ve özel arasındaki ayırım, siyaset felsefesi, hukuk, popüler söylem ve tekrarlanan mekânsal yapılanma uygulamalarına dayanmaktadır. Bu uygulamalar, ağırlıklı olarak kamusal alanda yer aldığı iddia edilen, dağınık siyasi alandan özel, yerli, somutlaşmış bir faaliyet alanını ayırır ve izole eder. Kamu/özel ikilemi (hem siyasi hem

de mekânsal boyutta), geleneksel ataerkil güç yapılarını koruyan cinsiyet ve cinsel farklılığı inşa etmek, kontrol etmek, disiplin etmek, sınırlamak, dışlamak ve bastırmak için sıklıkla kullanılır (1996: 128).

Cinsiyetlendirilmiş mekânları özel ve kamusal alan ikilemi üzerinden değerlendirildiğimizde, kadına yüklediği toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden ataerkinin kendini yeniden inşa ettiğiyle karşılaşmaktadır.

Mekanın Yaşayan Hafızasında Kadına Miras Kalan Sessizleşme

Erkeksi bir kamusal alan olarak Çınaraltı Meydanı'nın oluşturduğu toplumsal hafıza, kültürel miras yoluyla yeni nesillere aktarılmaktadır. Katılımcılardan üniversite mezunu bir kadının, ilçenin toplumsal hafızasına Çınaraltı Meydanı'nın kendini nasıl erkek alanı olarak kazıdığını anlattığı sözleri bu iddiayı desteklemektedir:

Küçüklüğümünden beridir hep evde anneler tembih ederlerdi, “kızım Çınaraltı'ndan geçmeyin” diye. Bu yüzden oradan geçmek çok kötü bir şeymiş gibi geldi hep bana. 50 yaşıma geldim, bugün bile Çınaraltı'nda bir işim olsa ya da oradan geçmek zorunda kalsam kendimi kötü hissediyorum. Sanki suç işlemişim de herkes bana bakıyormuş gibi geliyor ve üstümü başımı düzeltiyorum (G.C., 2021).

İlçeye İstanbul gibi büyük bir şehirden gelerek yerleşmiş olan katılımcı bir kadın Çınaraltı Meydanı'nın erkeksi algısının kadınlar üzerinde yarattığı baskıyı fark ettiğini, bu konu üzerine ilçe halkı kadınlar ile arasında geçen diyalogu şöyle anlatmaktadır:

Parti binamız var bizim orada. Ben de ilçe yöneticisiyim. Kadınlarla çalışmalar yapıyoruz ve onları da parti binasına çağırıyoruz. Fakat gelmiyorlar. Çınaraltı'nda çok kahve olduğu ve erkeklerin de sürekli kahvelerde oturduğunu kendilerinin de erkeklerin arasından geçerek oraya gelemeyeceklerini söylüyorlar. Aslında gelmek istediklerini fakat binanın yerinden dolayı gelemediklerini söylüyorlar sürekli olarak, çok ilginç. Kadınlar burada Çınaraltı'ndan geçmiyorlar (B.C., 2021).

Maurice Halbwachs'ın (2017) ifade ettiği gibi, toplumsal hafıza “seçici, sosyal olarak inşa edilen, mekânı kapsayandır... bir toplumun belleği geçmişin yenisinden inşasıdır”. Çınaraltı Meydanı da bireysel ve toplumsal hafızada kadına kapalı kamusal bir alan olarak kökleşmiştir. Araştırmanın diğer bir üniversite mezunu kadın katılımcı, başka şehirde yaşıyor olmasının Çınaraltı Meydanı hakkında zihninde oturmuş olan yargıda bir değişiklik yaratmadığını söylemektedir. Çocukluğundan bugüne bu Meydan erkek alanı olarak katılımcının

anılarında yer edinmiştir. Katılımcı kadın, ilçeye her geldiğinde bu algı ortaya çıkmakta ve geçmiş anılar kendini tekrarlamaktadır. Çınaraltı Meydanı'nın erkeksi kamusal bir alan olarak kendini zihinlerde yenilediğini katılımcının aşağıdaki sözleri ortaya koymaktadır:

Ben sürekli olarak Lapseki'de yaşamıyorum. Üniversite için ilçeden ayrıldım sonra da çalışma yaşamına dahil oldum. Ailem burada yaşıyor. Sadece yaz tatillerinde ve özel günlerde geliyorum. Şimdi bizim burada kadınlar Çınaraltı Meydanı'ndan asla geçmezler. Yabancı olanlar belki geçer ama yerli halktan kadınlar, gelinler, kızlar asla geçmezler. Öyle gelmiş bir gelenek bu, ayıp karşılır kadınların geçmesi. Oradan geçen kadın hakkında hemen dedikodu yapılır. Zaten rahat bir şekilde de geçemezsin, tüm bakışlar seni izler yol boyunca rahatsız olursun. Buna maruz kalmamak için oradan mecbur kalmadıkça ben de geçmem açıkçası (İ.A., 2021).

Araştırmanın bir diğer kadın katılımcısının aşağıdaki sözleri de uzun yıllardır ilçede yaşayan birçok kadının Çınaraltı Meydanı'ndan şimdiye kadar hiç geçmediğinin bir örneğini oluşturmaktadır:

Lapseki'nin yerlisi olan bir kadın arkadaşım ile yolda yürürken karşılaştım. Panayır kurulmuştu çarşı Meydanı'nda oraya gidiyordum. Panayırın üst sokağı olan Çınaraltı'ndaki bir dükkândan da bir şey almam lazımdı. Arkadaşım ile kol kola girdik sohbet ede ede yürüyorduk, Çınaraltı sokağının başına gelince "Hadi gel şuradan hemen ... alayım oradan panayıra inelim," dedim. Kolumdan çıktı hemen. "Yok kesinlikle olmaz, sen beni el aleme güldürecek misin?" dedi bana. Israr ettim kolundan çektim hadi ne olacak gel dedim. "Kırk beş yıldır evliyim hiç geçmedim oradan. Muhacir H. karısı şaşırmış kendini mi? dedirtireceğim el aleme. Kendime böyle bir şey söyletmek için asla gelmem' dedi (L.A., 2021).

1970'lerde Antropolog Edwin Ardener ve Shirley Ardener tarafından ortaya koyulan "Sessiz Grup Teorisi'ne" (*Muted Group Theory*) göre, toplumdaki baskın grup olan erkekler genellikle üreten ve denetleyen olarak toplumdaki baskın bakış açısını yaratmaktadır. Erkek egemen olarak işleyen bu sistem kadınları hem sessiz hem de sözsüz bırakmaktadır. Kadınlar, tutum, alan kullanımı, göz teması vs. yöntemlerle "sessizleştirme" sürecine maruz bırakılmaktadır (Ardener, 2006: 47-65). Örneklerden de görüldüğü üzere, erkekler Çınaraltı Meydanı'ndan rahatça elini kolunu sallayarak geçerek, özgürce zaman harcama hakkına sahipken; kadın tedirgin bir biçimde ve her an bir şey olacakmış gibi, üstünde başında sanki bir tuhafılık varmış gibi zaman harcamadan, sağa sola çok bakınmadan hemen geçmek zorunda kalmaktadır. Kadında oluşan tedirginlik duygusu ve erkekte oluşan bu rahatlık duygusu kadını özel

alan kamusal alan ikileminde zor durumda bırakılmaktadır. Kadın özel alanla sınırlandırılırken, Çınaraltı Meydanı gibi cinsiyetlendirilmiş kamusal alanda sesiz ve sözsüz bırakılarak bu alandan dışlanmaktadır. Bu sessizleştirme süreci öyle içselleştirilmiştir ki, bu kamusal alanının kadına kapalı olduğu algısı toplumsal hafızalara kazınmış ve nesilden nesille aktarılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal cinsiyet, iktidar ve ataerkil toplumsal ilişkilerin, belli mekânlar üzerinden kendilerini sürekli olarak yeniden gerçekleştirdiği görünen bir gerçektir. Özel alan ve kamusal alan arasındaki ikileme dair oluşan literatüre göre, söz konusu iki alan arasındaki ilişkiyi görünür kılmak ve erkeklerin bu alanlardaki baskın yapısıyla ilgili resmi ortaya koymak oldukça önemlidir. Fakat bu alanlardan birini dikkate alan, diğerini ikinci planda ya da önemsiz kabul eden bir özgürleşme hiçbir zaman tek başına yeterli ve başarılı olamaz. Kadının özel alana ait kabul edilmesi ve kamusal alanda yeterince var olamaması kadını mutlu ve özgür kılmaz. Arendt'in bu konuyla ilgili şu sözleri, "Hiç kimse, kamusal mutluluktan pay almadan mutlu addedilemez; hiç kimsenin kamusal özgürlük deneyimi yaşamadan özgür olduğu söylenemez ve hiç kimse, kamusal iktidara katılmaksızın ve orada bir pay sahibi olmaksızın mutlu ya da özgür olamaz" (2012: 22) bir gerçeği ortaya koymaktadır. Her iki cins için de özel alan ve kamusal alan birbiriyle uyumlu olmadıkça mutlu ve özgür bir toplumsal yaşam ortamı oluşmayacaktır.

Çınaraltı Meydanı örneğinde görüldüğü gibi, kadın kamusal alana ait görülmemekte, özel alana ait görülmektedir. Yıllardır kadın hakları için verilen mücadeleler sonucunda kadınlar birçok alanda kazanımlar elde etmişlerdir. Eşit eğitim hakkı, siyasal haklar, iktisadi yaşamda elde ettikleri haklar ile pek çok kadın kamusal alanlarda özgürce varlığını göstermektedir. Fakat bugüne kadar kadın hakları adına elde edilen kazanımların bile, Çınaraltı Meydanı örneğinde olduğu haliyle toplumsal hafızalardaki kadının yerini değiştirmekte yetersiz kaldığını göstermektedir. Kadın kanunlar önünde kamusal alanda erkekle eşit kabul ediliyor olsa da, toplumsal hafızalarda ve toplumsal yaşamın merkezindeki bazı mekânlarda eşit değildir. Çakır'a göre, "Bedden kadınlar için hem bir kimlik hem de hapishane olabilir" (Çakır, 2019: 77). Toplumsal cinsiyeti nedeniyle belli kamusal alanlar hâlâ kadına kapalıdır. Çınaraltı örneğinde olduğu gibi, bu türden erkeksi kabul edilen alanlarda kadının sessizleştirildiği için, kadının eğitim ve sosyal durumu da bir belirleyici olmamaktadır. Çınaraltı Meydanı gibi cinsiyetlendirilmiş kamusal alanlar üzerinden kadın sosyal yaşamında eğitim ve ekonomik durumu dikkate alınmaksızın ataerkinin baskısına maruz kalmaktadır. Bu tür alanlar kadın

üzerinden sürekli olarak kendini yenileyen toplumsal hafıza ile kadını özel alana hapsetmeye çalışmaktan asla vazgeçmemektedir. Yüzyıllardır ataerkil sistemde sessizleştirilmiş kadınlar, sosyo-kültürel yargıları yıkararak, bir birey olarak kamusal alanda var olma mücadelesi vermektedirler.

Sonuç olarak, kadın kamusal alanda cinsiyetinden dolayı var olmakta özgür ve erkekle eşit değildir. Kadının kamusal alan kullanımını sınırlıdır. Beklenen ve arzu edilen şey, kanunların yanında toplumsal algının oluşturduğu hafızada da kadının yerinin değişmesidir.

Kaynakça

- A. İ. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 3 Ekim.
- A. G. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 2 Ekim.
- Aksoy, E. (2020). Üçüncü derece arkeolojik sit alanlarını koruma: Lampsakos kuzey nekropol alanı. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 31(11), 1882-1908.
- Aksoy, R. (2017). *Kadınların sokak sohbetlerinden kamusal alana* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktuğ, O. (2021). Lapseki Haberleri. Erişim adresi: <https://twitter.com/lapseki>
- A. L. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 02 Mayıs.
- A. O. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 30 Eylül.
- Ardener, E. (2006). Belief and the problem of women and the 'problem' revisited. Ellen Lewin (Ed.). *Feminist Anthropology A Reader* (s. 47-65) içinde. Malden, Oxford: Blackwell Publishing.
- Arendt, H. (2011). *İnsanlık durumu*. (çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012). *Devrim üzerine*. (çev. Onur Eylül Kara). İstanbul: İletişim Yayınları.
- A. S. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 27 Haziran.
- Avcil, C. (2020). Kamusal alanı dijitalleşme çerçevesinde yeniden okumak. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 81-110.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı Yazıları*, 7. Erişim adresi: https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berk_tay_s_t_d_7_Pdf
- Berktaş, F. (2013). Kadınlar, siyaset ve demokrasi. Aydın Cıngı (Ed.). *Sosyal demokrasi notları* (s.263-279) içinde. İstanbul: Kaldekon Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Modern Türkiye'de siyasi düşünce cilt 3: modernleşme ve batıcılık. Tanıl Bora ve Mehmet Gültekinil (Ed.). *Doğu ile batı'nın birleştiği yer: kadın imgesinin kurgulanışı* (s.275-285) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Biçer, O. H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in kamusal alan yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 45-54. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/324290>
- Bonnard, A. (2004). *Antik yunan uygarlığı - 1 İlyada'dan Parthenon'a*. (çev. Kerem Kurtgözü). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- Buruldağ, E. (2017). Lampsakos'ta kurulan bir Roma kolonisi: c.g.ı.l., *Anadolu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi*, 43.
- C. B. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 10 Mayıs.
- C. G. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 01 Mayıs.
- Candur, H. T. (2019). *Antik Çağ'da agora* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çaha, Ö. (2001, Mart). Türkiye'de kadın hareketi tarihi: değişen bir şey var mı? *Kadın Bienali Ekinlikleri Çerçevesinde Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*, İstanbul-Türkiye. Erişim adresi: <https://kadem.org.tr/turkiyede-kadin-hareketinin-tarihi-degisen-bir-sey-varmi/>
- Çaha, Ö. (2006). İdeolojik kamusalın sivil kamusala dönüşümü. (Ed.). Ahmet. Karadağ *Kamusal alan ve Türkiye* (s. 159-191) içinde. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Çakır, S. (2019). *Erkek kulübünde siyaset*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çayır, K. (2017). İslamcı bir sivil toplum örgütü: gökkuşağı İstanbul kadın platformu. Nilüfer Göle (Ed.). *İslam'ın yeni kamusal yüzleri* (s. 41-67) içinde. İstanbul: Metis Yayınları.
- D. B. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 09 Mayıs.
- Ebestein, W. (1996). *Siyasi felsefenin büyük düşünürleri*. (çev. İsmet Özel). İstanbul: Şule Yayınları.
- Ergin, Y. G. (2015). *Antik Yunan sosyal tarihi*. Erişim adresi: http://auzefkitap.i.stanbul.edu.tr/kitap/tarih_a_o/aystarihi.pdf
- Göktürk, M. T. (2002). Anadolu'da her sikke bir şehir-Anadolu'da sikke basan şehirler üzerine alfabetik bir inceleme. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı XVI, Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği*, Yay. No: II-16, Ankara: 109-182.
- Göle, N. (1992). 80 sonrası politik kültür. *Türkiye günlüğü*, 21, 49-54.
- Göle, N. (2019). *Modern mahrem, medeniyet ve örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Günindi, E. A. (2015). Özel alan / kamusal alan dikotomisi: kadınlığın "doğası" ve kamusal alandan dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117726>
- Habermas, J. (2017). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. (çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kollektif hafıza*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Hill, C. (2016). *İngiltere'de devrim çağı 1603-1714*. (çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Homeros. (2014). *Odyseia*. (çev. Azra Erhat ve A. Kadir). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler bacılar yurttaşlar kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karadağ, A. (2006). Kamusal alan modelleri: çoğulcu perspektiften bir değerlendirme. Ahmet Karadağ (Ed.). *Kamusal alan ve Türkiye* (s. 5-39) içinde. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford, OX, UK: Blackwell.
- Oktay, D. (2007). Kentsel kimlik ve canlılık bağlamında meydanlar: Kuzey Kıbrıs'ta bir meydana bakış. *Mimarlık Dergisi*, Mart, Nisan, 334. Erişim adresi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=52&ReclD=1288>
- Öke, M. (2020). Demokrasi mücadelesi veren devrimci kadınlar, *Gaia Dergi*. Erişim adresi: <https://gaiadergi.com/demokrasi-mucadelesi-veren-devrimci-kadınlar/>

- S. A. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 05 Ekim.
- Sancar, S. (2011). Türkiye’de kadın hareketinin politiği: tarihsel bağlam, politik gündem ve özgünlükler. Serpil Sancar ve Pelin Özer (Ed.). *Birkaç arpa boyu: 21. yüzyıla girerken Türkiye’de feminist çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a armağan* (s. 61-117) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sancar, T.Y. (2014). Şiddet kültürü ve ceza hukuku açısından kadına yönelik şiddet. Funda Kaya, Nadire Özdemir ve Gülriz Uygur (Ed.). *Kadına yönelik şiddet ve ev-içi şiddet* (s.102) içinde. Ankara: Savaş Yayınları.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü*.(çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sosyal Toplum. (2020). Türkiye’de başörtüsü yasağı ne zaman kalktı? Erişim adresi: <https://sosyaltoplum.com/turkiyede-basortusu-yasagi-ne-zaman-kalkti/>
- Strabon. (2012). *Antik Anadolu coğrafyası. kitap: XII-XIII-XIV.* (çev. Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Takaoğlu, T. (2007, Haziran). Antik Lampsakos’lu bilgin ve düşünürler. *Lapseki değerleri sempozyumu* (s.204-212) içinde. anakkale: anakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Matbaası.
- Tekeli, Ş. (2015). *1980’ler Türkiye’sinde kadın bakış açısından kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- T. . (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 01. Ekim.
- T. İ. (2021). Mülakat: Fatma İlknur Akgül, Lapseki / Çanakkale, 10 Mayıs.
- Torun, T. (2020). Jürgen Habermas’ın kamusal alan kavrayışı: rasyonel politik irade oluşumu. *Kaygı*, 19(1), 220-238.
- Tuna, C. (ty.). *Lapseki*. Yayıncı: Bilinmiyor.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılap Nezihe Muhiddin, kadınlar halk fırkası, kadın birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.